

Мирослава МАЗУРОК,

завідувач кабінету
інформаційних комунікацій
і видавничої діяльності
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

МОВЛЕННЄВИЙ ІМІДЖ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПОКАЗНИК ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

*Кожне слово учителя, яке звучить у стінах школи,
має бути продуманим, мудрим, цілеспрямованим...,
щоб ціна слова постійно зростала.*

В. Сухомлинський

Культура мовлення, без сумніву, є одним із головних показників розвитку сучасного суспільства. В умовах війни питання свідомого ставлення до слова набуває особливої ваги, адже слугує способом збереження національної ідентичності та культурної спадщини. Використання грамотної, виразної, емоційно насиченої та доречної мови для передачі думок сприяє підтримці один одного та протистоянні ворожій пропаганді.

Українська мова, її духовна енергетика і є тими фундаментальними цінностями, які сьогодні особливо актуалізувалися і мотивують, наснажують українців під час війни. Завдяки магічній силі слова ми намагаємося завдати своєрідних уражень загарбникам, у нинішніх умовах мова, без сумніву, стала нашою зброєю. Це питання нашої ідентичності та національної безпеки, це ідентифікатор національних цінностей та моральних переконань.

Важко не погодитися із твердженням, що за багатством мови можна судити про рівень духовності суспільства на відповідному етапі його розвитку, а тим паче в умовах війни. Усі зміни, що відбуваються в соціумі, позначаються на мові, яка безпосередньо впливає на свідомість індивіда. У процесі формування духовного життя суспільства мова має особливе значення не лише як засіб спілкування, а й як найважливіший елемент його духовності, найвищий показник цивілізованості.

Важливу роль у цьому процесі відіграє вчитель, найважливішим інструментом якого, безумовно, є слово. Завдяки вдалому використанню мовних засобів педагог допомагає дітям зрозуміти складну реальність, надає психологічну підтримку, навчає критичного мислення та надихає на навчання у важкі часи. Він є особистістю, яка характеризується не лише знанням мови, а й вмінням її використання у різноманітних навчальних ситуаціях.

Мовлення вчителя – це показник його професійної компетентності, загального мовленнєвого іміджу, культури, засіб самовираження й самоствердження в педагогічній діяльності. Значення розвитку мовленнєвої компетентності для вчителя складно переоцінити, адже це не лише засіб передачі знань, а й чудовий інструмент емоційного впливу задля розвитку особистості, а також чинник особистісного розвитку. Означена компетентність охоплює широкий спектр знань, умінь і навичок, які дають змогу педагогам ефективно спілкуватися зі своїми учнями, сприяти створенню позитивного навчального середовища та полегшувати передачу знань.

Мовленнєва компетентність педагога виявляється передусім у спілкуванні між учасниками освітнього процесу, формується й актуалізується в умовах безпосередньої їхньої взаємодії. Це не просто вміння чітко та грамотно висловлювати свої думки. Це набагато глибше поняття, яке охоплює здатність ефективно спілкуватися з учнями, батьками, колегами, доносити інформацію, надихати, мотивувати та створювати сприятливу атмосферу для навчання та розвитку. Адже відомо, що можна добре завчити правила і навіть свідомо застосовувати багато граматичних конструкцій, проте не бути здатним вільно, легко, влучно, доцільно, досконало й оперативно користуватися цими знаннями в різних комунікативних ситуаціях поза навчальним середовищем, тобто не досягти функційної грамотності. Опанувати мову – це не просто її розуміти і знати, а й мати здатність мобілізувати набуті мовні знання для розв'язання певних комунікативних завдань у різних контекстах, ситуаціях, сферах навчальної, наукової та професійної діяльності.

Зважаючи на це, **метою дослідження** є розкриття сутності мовленнєвої компетентності вчителя та особливості її формування в педагогічній діяльності.

Загалом, питання розвитку мовленнєвої компетентності особистості у процесі вивчення української мови досліджували А. Богуш, В. Бадер, З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, Л. Мамчур, М. Пентиліук, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін. Водночас, проблема розвитку мовленнєвої компетентності як складника професійного навчання залишається актуальною й донині, оскільки її підвищення стосується всіх сфер життя сучасної особистості.

Під мовленнєвою компетентністю вчителя розуміємо здатність будувати власну комунікативну поведінку відповідно до реальних ситуацій спілкування, передусім, професійних. Уявімо собі вчителя, чия мова невиразна, нечітка або перевантажена складними термінами, суржиками, незрозумілими для учнів. Чи зможе такий педагог зацікавити своїм предметом, донести важливі знання, налагодити контакт із класом? Безумовно, ні. Саме тому мовленнєва компетентність, без сумніву, є основою професійної майстерності педагога та передбачає кілька ключових аспектів, зокрема:

– **грамотність**: бездоганне володіння нормами літературної мови – орфоепічними, лексичними, граматичними та стилістичними. Помилки в мові педагога підривають його авторитет і можуть негативно вплинути на мовленнєву культуру учнів;

– **виразність**: наша мова повинна бути живою, емоційною, здатною захопити увагу здобувачів освіти. Уміння використовувати інтонацію, темп, гучність голосу, робити логічні наголоси, використовувати образні вислови та приклади безумовно робить навчання цікавішим та ефективнішим;

– **доступність**: педагог повинен уміти адаптувати свою мову до вікових та індивідуальних особливостей учнів. Складні поняття потрібно пояснювати просто і зрозуміло, використовуючи відповідну лексику та наочність;

– **доречність**, що, насамперед, залежить від того, наскільки повно і глибоко вчитель оцінює ситуацію спілкування, віковий склад учнів, їхні інтереси, стан, настрої, зацікавленість. Це такий добір мовних засобів, що відповідає змістові, характеру, експресії, меті повідомлення, уміння вибрати форму спілкування (монолог, діалог, полілог), тон, інтонацію спілкування;

– **комунікативна майстерність** – уміння налагоджувати контакт із здобувачами освіти, слухати та чути їхні запитання та коментарі, чітко формулювати свої думки, вести дискусію, переконувати та аргументувати свою позицію;

– **педагогічний такт**: мова педагога має бути доброзичливою, толерантною, шанобливою. Неприпустимі грубість, зневажливі висловлювання, сарказм або нав'язування власної думки.

Крім того, педагогу важливо визначити та врахувати систему цілей освітнього процесу, особливості конкретної навчальної ситуації, спілкування, емоційний стан кожного здобувача освіти та класу загалом, стиль, тон й характер взаємовідносин, можливості отримання зворотного зв'язку, забезпечення рефлексії тощо.

В умовах війни, постійного стресу та невизначеності мовленнєва компетентність педагога набуває особливого змісту, адже вчитель має вміти висловлювати співчуття, розуміння, підтримку, уникати фраз, які викликають додатковий стрес, пояснити складні події простими словами, адаптованими до віку дитини. Тобто, попри складні часи, усе ж потрібно дбати про свою мовленнєву гігієну.

Крім того, зважаючи на стрімкий розвиток інформаційних технологій, учителеві доводиться оволодівати навичками спілкування і в онлайн-середовищі, усною та письмовою формою комунікації в онлайн-чатах, форумах, під час вебінарів та відеоконференцій. Це передбачає вміння адаптувати стиль свого спілкування до онлайн-середовища, уміння підтримати дискусію з використанням сучасних мультимедійних елементів, уміння підтримувати зворотний зв'язок. Володіючи мовленнєвою компетентністю, педагог має більше можливостей для створення цікавого, зрозумілого навчального контенту в різних сучасних модних форматах із використанням різноманітних інформаційних технологій. Усе це відкриває нові можливості для якісного та цікавого навчання.

Завдання сучасного вчителя – не лише розвинути у своїх учнів комунікативні навички, а й самому бути для них бездоганим прикладом у використанні мови й мовлення. Так, педагог постійно, кожного дня на своїх

уроках покликаний використовувати особливі слова та конструкції, необхідні в процесі викладання. Неправильне вживання вчителем таких конструкцій, а також недотримання ним орфоепічних, лексичних, граматичних норм призводить до укорінення стійких помилок у вимові, що надовго закарбовуються в пам'яті учнів.

На жаль, сьогодні досить часто порушуються мовні норми, особливо щодо неправильного наголошення слів: *завданнЯ* (замість *завдАння*), *чИтання* (замість *читАння*), *вИразне чИтання* (замість *вирАзне читАння*), *запИтання* (замість *запитАння*), *вИмога* (замість *вимОга*), *у віршI* (замість *у вІрші*), Зокрема, під впливом російської мови нерідко можна почути: *нОвий* – замість *новИЙ*, *подрУга* – замість *пОдруга*, *дОчка* – замість *дочкА* тощо.

Нерідко помилки в мовленні стосуються різноманітних суржикомовних слів і виразів (*розкрити книжку* (замість *розгорнути книжку*); *приймати участь* (замість *брати участь*); *підняти питання* (замість *порушити питання*); *саме важне завдання* (замість *найважливіше завдання*); *на протязі уроку* (замість *протягом чи впродовж уроку*); *велика нагрузка* (замість *велике навантаження*) тощо.

Чимало недоліків в мовленні пов'язані з використанням лексичних засобів, що не відповідають основній думці висловлювання та обраному стилю:

- уживання слова у невласивому йому значенні: *добра страва* (*смачна страва*);
- порушення лексичної сполучуваності слів: *зробити героїчний вчинок* (*здійснити*);
- неточне вживання фразеологізмів: *жити іншим розумом* (*чужим розумом*);
- вживання зайвого слова (плеоназм): *стара людина похилого віку*; *колеги по роботі*; *вільна вакансія*;
- вживання спільнокореневих слів або повторення однакових слів (тавтологія): *святкове свято*, *спільна співпраця*.

З-поміж граматичних помилок варто виокремити:

- неправильне утворення слів та форм слів: *хотять їсти* (хочуть їсти);
- неправильна побудова словосполучень та різних типів речень: *Подорожуючи Карпатами, падав сніг*;
- граматичні порушення у структурі речень.

Також варто нагадати про ще одну важливу ознаку української мови, пов'язану не тільки з культурою мовлення, а й із культурою спілкування, – наявність у нашій мові кличного відмінка і кличної форми. Постійне правильне використання педагогами кличної форми іменників на позначення імен учнів під час звертання до них на уроках може започаткувати формування в дітей стійкої мовленнєвої навички: «*Олю, відповідай*», «*Сергію, підійди, будь ласка, до дошки*», «*Оксано, зачитай умову задачі*» та ін.

Отже, володіння вчителем мовою є багатокомпонентним, складним, комплексним поняттям, яке передбачає й індивідуальне багатство його

словникового запасу, і чистоту, ясність, точність, виразність, нормативність мовлення, і розуміння нюансів спілкування зі здобувачами освіти у різноманітних ситуаціях. Розвиток мовленнєвої компетентності – це безперервний процес. Він включає самоосвіту, читання якісної літератури, аналіз власної мови, обмін досвідом із колегами, роботу зі словниками й довідниками, використання онлайн-ресурсів, участь у тренінгах та майстер-класах, написання статей та інших інформаційних матеріалів.

Те, що мовна культура є надзвичайно важливою в духовному становленні особистості, не викликає заперечень, адже поза нею відбувається руйнація взаємодії людей, їх виробничої діяльності, а також побуту. Володіння культурою комунікації допомагає уникнути непорозумінь, налагодити довірливі стосунки, попередити конфліктні ситуації, забезпечити ефективну роботу тощо. Чим вищий рівень національної мови, тим вищий рівень державної свідомості, духовності всього суспільства. Своїм шанобливим ставленням до мови ми виявляємо повагу до своєї країни, до теперішнього і майбутнього всього суспільства.

Учитель, який розуміє всю глибину значення мови в житті народу, невпинно підвищує «мистецтво свого спілкування», є духовно багатою, освіченою та культурною особистістю. Інвестуючи у свою мовленнєву компетентність, педагог інвестує, передусім, в успіх своїх учнів, у якість освітнього процесу та власний професійний імідж. Адже слово вчителя має велику силу, і від того, як ми ним володіємо, залежить майбутнє нашої нації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ:

1. Байдюк Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в сучасних умовах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2022. Вип. 2(26). URL: <https://goo.su/ujUoLi> (дата звернення: 20.10.2025).
2. Богуш А. М. та ін. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / за заг. ред. А. М. Богуш. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
3. Волкова І. В. Сутність мовних компетентностей та їх проєкція на методику навчання мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 67. С. 73–76.
4. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Правильне мовлення: для закладів загальної середньої освіти. 5–9 класи. Київ. 2020. 224 с.
5. Іваннікова О. М. Критерії, показники та рівні формування мовно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Вип. 94. 2023. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. URL: <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/94/12.pdf> (дата звернення: 20.10.2025).
6. Корніяк О. М. Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Вип. V. Т. 16. С. 82–92.
7. Лапіна В. Питання мовленнєвої компетентності в науковій літературі. Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. 2011. Вип. 33. С. 123–129 URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/151783> (дата звернення: 20.10.2025).
8. Стамбульська Т. І. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Івано-Франківськ, 2018. 307 с.
9. Ткач М. Л., Стрельбицька С. М. Мовленнєво-комунікативна компонента в моделюванні компетентності управлінця. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 16. С. 35–39.